

Good Practices in Education
Добри практики в образованието

УНИВЕРСАЛНИЯТ ДИЗАЙН ЗА ОБУЧЕНИЕ В ПРИОБЩАВАЩОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Евгения Тополска

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ – Филиал Враца

Резюме. Приобщаващото образование е успешно, когато осигурява качествено академично и социално приобщаване на всички обучаеми. Анализът в контекста на тези два типа приобщаване е изключително ползотворен в посока на политиките и практиките спрямо деца и ученици, които са отпаднали от образователната система. В статията е представен универсалният дизайн за обучение като една възможна учебна рамка на приобщаващото образование, която позволява персонализиране на обучението в зависимост от индивидуалните образователни потребности и стил на учене на обучаемите. Направен е сравнителен анализ на компонентите в традиционна учебна програма и в учебна програма, създадена по рамката на универсалния дизайн на обучение. Анализирани са възможностите за приложение на универсалния дизайн за обучение съобразно действащата в момента Наредба за приобщаващо образование от 2017 г. в България.

Ключови думи: универсален дизайн за учене (UDL); приобщаващо образование; педагогическа подкрепа

Въведение

От 2017 година приобщаващото образование навлиза във всички образователни степени у нас. Детските градини и училища работят съгласно Наредбата за приобщаващо образование, регламентирана от МОН, а университетите подготвят бъдещите педагози със задължителни учебни часове по приобщаващо образование. Натрупаният теоретичен и практически опит през годините от интегрираното обучение на деца и ученици със специални образователни потребности позволи да се осмисли концепцията за приобщаващото образование и да се оценят нейните силни страни.

Ключова роля във философските аспекти на приобщаването имат участието, принадлежността и взаимодействието с другите. Практическото приложение на приобщаването се изразява в това, че децата трябва да учат заедно, за да живеят заедно след това. И. Бонева посочва, че ако образованието е приобщаващо, и обществото ще е по-малко разделено (Boneva, 2018: 648). Когато учителите подкрепят разбирането, че всяко дете е различно и има своите различни индивиду-

ални потребности, ще възпитат у децата култура на взаимно уважение, която ги подготвя да бъдат уважителни, но и любопитни към различията между хората.

Достъпът до образование не означава само физическо присъствие на дете или ученик в образователната система, а какво ще получат в образователната институция. Основателно С. Чавдарова-Костова посочва, че „достъпът вече не е проблем от законодателна гледна точка, правото на образование е гарантирано, проблемът е в това доколко децата ще могат да получат качествено образование и как ще се осигури точно такъв тип достъп“ (Chavdarova-Kostova, 2019: 9). В тази посока осигуряването на приобщаващо образование за всяко дете изисква пренастройване на нагласи за разрешаване на проблеми, свързани с ефективното учене и поведенчески прояви в детската градина и училището, в групи и паралелки с хетерогенен характер; готовност и умения за споделяне и взаимодействие в екипа от специалисти (Chavdarova-Kostova, 2019: 9).

Обучението в хетерогенна среда е предизвикателство за всеки педагог, който се стреми към качествено образование. Предизвикателството не е в различните образователни потребности на обучаемите деца и ученици, а в необходимостта ***оакваните резултати, регламентирани в държавния образователен стандарт, да се адаптират съобразно специфичните образователни потребности на всяко дете и ученик.***

Приобщаващото обучение е насочено да подготви детето „в социален и емоционален план, за да се развива безпроблемно в сложната социална система на училището, а от там и в реалния живот“ (Doncheva, 2018: 359). Според Ю. Дончева са необходими работещи образователни модели, основани на научна теория, и съвременни идеи в образователната сфера.

В приобщаващото образование може да се анализират два типа приобщаване: *академично* и *социално*. Академичното приобщаване се определя от пълно и равно участие на обучаемите в учебни дейности в рамките на обикновената учебна стая. Социалното приобщаване се определя от възможността за взаимодействие с връстниците в рамките на обикновената учебна стая и има смисъл на принадлежност и приемане в рамките на учебната дейност. За да бъдат социално включени и ангажирани, обучаемите трябва да се чувстват приети от учители и връстници и да имат възможност да си взаимодействат и с двете групи. Според Jennifer Katz социалното включване е жизненоважно за развитието на обучаемите, защото социалното и емоционалното благополучие е пряко свързано с гъвкавостта, гражданството и психичното здраве и повишава академичната мотивация, стремежи и постижения. Приобщаването обаче не е само социално и емоционално благополучие или дори социална справедливост. Децата и учениците идват в образователната институция, за да учат – всички деца и ученици, както надарените, така и тези с нарушения в развитието. Приобщаващото образование трябва да постави високи стандарти за всички обучаеми и да ги подкрепя за постигането им (Katz, 2013).

Анализът на приобщаващото образование в контекста на тези два типа приобщаване е изключително ползотворен в посока на политиките и практиките спрямо деца и ученици, които са отпаднали от образователната система. Jennifer Katz цитира изследвания, според които учениците, отпаднали от образователната система, особено в средното училище, се наблюдават там, където не се създава социална и академична ангажираност и приобщаване за различните обучаеми (Katz, 2013).

Една възможна учебна рамка на приобщаващото образование, която да осигури академично и социално приобщаване на всички обучаеми, е тази на универсалния дизайн за обучение.

Цел на настоящата статия е да се анализира универсалният дизайн за обучение в контекста на държавния образователен стандарт на приобщаващото образование у нас.

Дизайн на обучение

Дизайнът на обучението се дефинира като „научно базирана технология за решаване на проблеми, свързани с конструирането на обучение, което да доведе до създаването на обучаваща среда, подпомагаща учене, ориентирано към предварително зададена дидактическа цел“ (Mihova, 2015:46). С основание М. Михова посочва, че организацията на процеса на обучение не е механичен сбор от налични знания по педагогическа психология и дидактика. Процесът на обучение се конструира съобразно различни променливи, които определят неговото своеобразие. Тези променливи са: образователни потребности на обучаемите, цели, дейности, средства, учебни материали и т.н. „Дизайнът на обучението е систематичен процес на прилагане принципите на преподаването и ученето при конструирането на планове за обучение и разработването на дидактически средства“ (Mihova, 2015: 46).

Дизайнът на обучение има формален, съдържателен и операционен аспект (Mihova, 2003: 26):

1. Дизайнът на обучението е подход, който в повечето случаи е центриран върху учащите се и техните потребности. Логични са въпросите: Какво знаят децата/учениците в момента? Какво е необходимо да научат? Какви условия ще подпомогнат ученето?

2. Дизайнът на обучението се фокусира върху последователността на дейностите в процеса на обучение, които създават условия, благоприятстващи ученето. Учебното съдържание не се разглежда като самостоятелен елемент от обучението, а във връзка с учащите се и техните образователни потребности.

В обобщение на цитираното може да посочим, че моделите за дизайн на обучението се възприемат като процедурна рамка или указание, което детайлно описва елементите в процеса на конструиране на обучението. В специализираната научна литература класификациите на модели за дизайн на обучението се правят на основата на теориите за учене.

Универсален дизайн за обучение

През 1984 г. близо до Бостън е създаден Център за приложни специални технологии (CAST). Малка група от изследователи в областта на образованието проучва начини за използване на нови технологии, за да предостави по-добри възможности за обучение на деца с нарушения в развитието. Фокусът е върху това как компютърните технологии могат да подобрят ученето на деца с нарушения в развитието. Първоначално изследователите се фокусират върху това да помогнат на децата да се адаптират, за да могат да учат в общообразователна среда. Тази насока в работата е свързана с приложение на помощни технологии, компенсаторни инструменти и софтуер за изграждане на умения. Постепенно изследователите на CAST преосмислят своите принципи, приоритети и визия и стигат до ново разбиране за това как да подобрят обучението, използвайки гъвкави методи и материали. В края на 80-те години на миналия век изследователите се насочват към учебната програма и нейните ограничения. Те стигат до извода, че тежестта на адаптацията трябва първо да бъде поставена върху учебните програми, а не върху обучаемия, тъй като повечето учебни програми не са в състояние да се адаптират към индивидуалната вариабилност. Според тях „универсалните“ учебни програми, предназначени за всички обучаеми, пораждаат неволни бариери пред ученето. Особено уязвими са обучаемите, които са надарени и талантиливи или имат нарушения в развитието. Но дори и тези, които са идентифицирани със „средни“ възможности, може да не покриват образователните си потребности поради лошо изграждане на учебни програми. Във всяка учебна среда, като например детски градини, училища и университети, индивидуалната вариабилност е норма, а не изключение. Когато учебните програми са предназначени да посрещнат нуждите на въображаемото „средно ниво“, те не се отнасят до променливостта на обучаемите. Те не успяват да осигурят на всички хора справедливи и равни възможности за учене, като изключват учащите с различни способности, произход и мотивация, които не отговарят на илюзорните критерии за „средно ниво“.

През 90-те години на миналия век изследователите от CAST разработват рамката на универсален дизайн за обучение (UDL) като начин за създаване на учебни среди, които намаляват бариерите пред учебната програма, като същевременно поддържат високи стандарти за постижения на всички обучаеми. С научните разработки върху универсален дизайн за обучение (UDL) изследователите на CAST печелят международно признание за развитието на иновативни подходи за разширяване на образователните възможности на всички обучаеми.

Концепцията за универсалния дизайн за обучение (UDL)

Една от първите книги, в които са представени педагогическите, невронаучните и практическите основи на универсалния дизайн за обучение, е на Anne Meyer и David Rose (Rose & Meyer, 2002). Според авторите универсалният дизайн за обучение предлага гъвкави цели, методи, материали и оценки, които да-

ват възможност на преподавателите да посрещнат разнообразните образователни потребности на обучаемите. Рамката на универсалния дизайн за обучение позволява персонализиране, т.е. **всички учащи се да напредват от мястото си, а не от там, където бихме си ги представяли**. Възможностите за постигане на тази цел са разнообразни, за да се осигури ефективно обучение на всички обучаеми.

Anne Meyer и David Rose дефинират следните три принципа, на които се изгражда универсалният дизайн за обучение.

1. *Използване на разнообразни средства за **представяне** на учебното съдържание.* Учащите се различават по начина, по който възприемат и разбират информацията, която им се представя. Например тези със сензорни нарушения, обучителни трудности, езикови или културни различия и т.н. имат различни потребности за възприемане на учебното съдържание. Други могат просто да възприемат информацията по-бързо или по-ефективно чрез визуални или слухови средства, а не с печатан текст. Обучението и преносът на знания се случват, когато учебното съдържание се представя в различен формат, така че да съответства на силните страни, съхранените процеси и умения на обучаемите. С други думи, няма едно-единствено средство за представяне на учебното съдържание, което да е оптимално за всички обучаеми; предоставянето на различни възможности за възприемане е от съществено значение.

2. *Осигуряване на множество средства за **действие и изразяване**.* Обучаемите се различават по начините, по които могат да се ориентират в учебната среда и да изразят това, което знаят в процеса на обучение: деца с двигателни нарушения, сензорни нарушения, с езикови дефицити и т.н. Някои може да са в състояние да се изразят добре в писмен текст, но не и в устна реч, и обратно. Универсалният дизайн за обучение предлага на обучаемите повече от един начин да взаимодействат с материала и да покажат какво са научили. Например обучаемите могат да избират между писмено, графично или устно представяне на информация или да правят групов проект. Не съществува единствено средство за действие и изразяване, което да е оптимално за всички обучаеми. Затова предоставянето на възможности за действие и изразяване е от съществено значение.

3. *Осигуряване на множество средства за **ангажиране, мотивиране**.* Обучаемите се различават значително по начините, по които могат да бъдат ангажирани или мотивирани да учат. Съществуват различни източници, които могат да повлияят на индивидуалните различия. Някои обучаеми са спонтанни и се ангажират с новости, докато други предпочитат стриктна рутина. Някои учащи биха искали да работят сами, докато други предпочитат да работят с връстниците си. Обучаемите да имат избор и да изпълняват задачи, които са практически ориентирани и се отнасят до живота им, по този начин може да се поддържат интересът и мотивацията им. Не съществува единствено средство за ангажиране и мотивиране, което да е оптимално за всички обучаеми във всички контексти.

В този смисъл, осигуряването на множество възможности за ангажиране и мотивиране е от съществено значение.

Посочените три принципа на универсалния дизайн за обучение са съобразени с индивидуалните различия в ученето и предлагат план за промяна в обучението. Те изискват:

- разнообразни средства за представяне на учебното съдържание, за да дадат на учащите различни начини за придобиване на знания и умения;
- разнообразни средства за действие и изразяване, за да предоставят на учащите алтернативи за демонстриране на това, което знаят и могат;
- различни начини за ангажиране, за включване на интересите на обучаемите, които увеличават мотивацията им.

Понятието *универсален дизайн за обучение* означава научно валидна рамка за насочване на образователната практика, която:

- осигурява гъвкавост в начина, по който се представя информацията, в начините, по които учащите отговарят или демонстрират знания и умения, и в начините, по които учащите са ангажирани;
- намалява бариерите в обучението, осигурява подходящи педагогически условия, подкрепа и поддържа високи очаквания за постиженията на всички обучаеми¹⁾.

Учебните програми, създадени по рамката на универсалния дизайн за обучение, имат за цел не просто да помогнат децата и учениците да овладеят нови знания и умения, а да усвояват самото учене. Изграждането на учебни програми чрез рамката на универсалния дизайн за обучение позволява на педагозите да премахнат потенциалните бариери, които биха могли да попречат на обучаемите. В структурата на учебна програма може да се обособят четири взаимосвързани компонента: цели, методи, материали и оценка. В таблица 1 е представен сравнителен анализ на компонентите в традиционна учебна програма и учебна програма, създадена по рамката на универсалния дизайн за обучение.

Таблица 1. Сравнителен анализ на компонентите в традиционна учебна програма и учебна програма, създадена по рамката на универсалния дизайн за обучение

Компоненти на учебната програма	Приложение в традиционна учебна програма	Приложение според рамката на универсалния дизайн за обучение
Цели	Формиране на конкретни знания, умения, отношения, които децата/учениците трябва да овладеят, за да се постигнат очакваните резултати, регламентирани в държавния образователен стандарт	Стимулиране на индивидуалните образователни потребности и интереси, които са в контекста на държавния образователен стандарт, стимулиране на способност за учене

Методи	В зависимост от целите на обучението	В зависимост от вариабилността на обучаемите, емоционалните ресурси и климата в образователната среда
Материали	В зависимост от учебното съдържание	В зависимост от вида знание (концептуално, приложно)
Оценка	Определяне на знанията и уменията на обучаемите	Определяне на напредъка на обучаемите

В таблица 1 се вижда, че в учебните програми, създадени по рамката на универсалния дизайн за обучение, целите се формулират, като се отчитат различията между обучаемите; методите са гъвкави и разнообразни, за да подкрепят напредъка на обучаемите; материалите също са вариабилни, за да поддържат интерес и мотивация. Чрез разширяване на средствата за приспособяване на променливостта на обучаемите оценките при универсалния дизайн за обучение намаляват или премахват пречките за точното измерване на знанията, уменията и ангажираността на обучаемите.

Универсалният дизайн за обучение и държавният образователен стандарт за приобщаващо образование у нас

Наредбата за приобщаващото образование от 2017 г. определя държавния образователен стандарт за приобщаващо образование в Република България. В Наредбата приобщаващото образование се дефинира като процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик и на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването и към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността (чл. 3, ал. 1). Така дефинирано, приобщаващото образование се доближава много до концепцията на универсалния дизайн за обучение.

Може да посочим, че Наредбата за приобщаващото образование у нас и концепцията за универсален дизайн за обучение имат еднаква цел – да се осигури качествено образование за всяко дете и ученик, като се приеме и подкрепи индивидуалността му.

За да се реализира посочената цел, Наредбата за приобщаващо образование регламентира условията и реда за осигуряване на *обща подкрепа и допълнителна подкрепа* за личностно развитие на децата и учениците. Общата подкрепа за личностно развитие се предоставя от учителите и от други педагогически специалисти в детската градина, училището или в центъра за подкрепа за личностно развитие (чл. 4, ал. 5). Общата под-

крепа за личностно развитие се осигурява от постъпването на детето в детската градина или в училището съобразно индивидуалните му потребности (чл. 12, ал. 1).

Общата подкрепа за личностно развитие в училището, която е насочена към всички ученици в класа, гарантира участието и изявата им в образователния процес и в дейността на училището и включва (чл. 15):

- екипна работа между учителите и другите педагогически специалисти;
- допълнително обучение по учебни предмети;
- допълнително консултиране по учебни предмети;
- кариерно ориентиране на учениците;
- занимания по интереси;
- библиотечно-информационно обслужване;
- грижа за здравето;
- осигуряване на общезитие;
- поощряване с морални и материални награди;
- дейности за превенция на насилието и преодоляване на проблемното поведение;
- дейности за превенция на обучителните затруднения;
- логопедична работа.

Екипната работа между учителите и другите педагогически специалисти включва:

- обсъждане на дейностите за обща подкрепа, в които се включват децата и учениците – обмен на информация и на добри педагогически практики с цел подкрепа на всички учители за подобряване на работата им с децата в групата или с учениците в класа;
- провеждане на регулярни срещи за преглед и обсъждане на информация за обучението и развитието на дете или ученик; определяне на конкретни дейности от общата подкрепа само за отделни деца и ученици, насочени към превенция на насилието и преодоляване на проблемното поведение; определяне на конкретни дейности от общата подкрепа само за отделни деца и ученици, насочени към превенция на обучителните затруднения.

В цитираните откъси от Наредбата за приобщаващото образование относно екипната работа между учителите и другите педагогически специалисти смятаме, че би могло да се включи към общата подкрепа обсъждането и конструирането на вариабилна учебна програма съобразно концепцията за универсален дизайн за обучение.

Заклучение

Безспорни са предимствата на универсалния дизайн за обучение от гледна точка на приобщаващото образование. Принципите на универсалния дизайн за

обучение са ориентирани да подкрепят индивидуалността на всяко дете и ученик, за да напредва в обучението от мястото, на което се намира. Когато обучението е съобразено с индивидуалните образователни потребности и стил на учене, това се отразява върху мотивацията на обучаемите и е превенция срещу отпадането от образователната система.

В заключение ще отбележим, че независимо от натрупания изследователски и практически опит в редица страни по света автоматичното прилагане на универсалния дизайн за обучение у нас би било трудно. Необходим е период на подготовка, в който постепенно да настъпи промяна в нагласите на педагозите към нов начин на планиране на учебното съдържание; създаване на богата и разнообразна среда с дидактични материали; адаптирани диагностични инструменти и т.н. Такъв „преходен“ период изисква и време за отработване на професионални умения, свързани със сътрудничество и екипност в работата на педагози и други специалисти, които да конструират вариабилна учебна програма.

БЕЛЕЖКИ

1. CAST (2011). Universal Design for Learning Guidelines version 2.0. Wakefield, MA: Author. <https://wvde.state.wv.us/osp/UDL/4.%20Guidelines%202.0.pdf>, посетено на 31.05.2019.
2. Наредба за приобщаващото образование, (2017), МОН.

ЛИТЕРАТУРА

- Бонева, И. (2018). Приобщаващото образование – философски, социални и образователни перспективи. *Педагогика*, 5.
- Дончева, Ю. (2018). Процесуални и резултативни особености на приобщаващото обучение в мултикултурна и разновъзрастова среда. В: *Детето и педагогиката*. София: Просвета – София АД.
- Katz, J. (2013). The Three Block Model of Universal Design for Learning (UDL): Engaging students in inclusive education. *Canadian journal of education*, 36.
- Михова, М. (2015). Дизайн – теории на обучението. В: *Теория на обучението и дидактика*. Габрово: ЕКС-ПРЕС.
- Михова, М. (2003). *Дизайн на обучението*. Велико Търново: Астарта.
- Rose, D. & Meyer, A. (2002) *Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning*. Association for Supervision & Curriculum Development.
- Чавдарова-Костова, С. (2019). *Приобщаващо образование*. София: Св. Кл. Охридски.

REFERENCES

- Boneva, I. (2018). Priobshtavashtoto obrazovanie – filosofski, sotzialni i obrazovatelni perspektivi. *Pedagogika*, 5.
- Chavdarova-Kostova, S. (2019). *Priobshtavashtoto obrazovanie*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski.
- Doncheva, U. (2018). Protzesualni i rezultativni osobenosti na priobshtavashtoto obuchenie v multikulturna i raznovazrastova sreda. V: *Deteto i pedagogikata*. Sofia: Prosveta – Sofia AD.
- Katz, J. (2013). The Three Block Model of Universal Design for Learning (UDL): Engaging students in inclusive education. *Canadian journal of education*, 36.
- Mihova, M. (2015) Dizayn – teorii na obuchenieto. V: *Teoriya na obuchenieto i didaktika*. Gabrovo: EKS-PRES.
- Mihova, M. (2013). *Dizayn na obuchenieto*. Veliko Tarnovo: Astarta.
- Rose, D. & Meyer, A. (2002). *Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learning*. Association for Supervision & Curriculum Development.

THE UNIVERSAL DESIGN FOR LEARNING IN INCLUSIVE EDUCATION

Abstract. Inclusive education is successful when it provides quality academic and social inclusion for all learners. The analysis in the context of these two types of inclusion is extremely useful in the direction of policies and practices towards children and students who have dropped out of the education system. The article introduces the Universal Design for Learning as a possible educational framework for inclusive education that allows personalization of training according to individual educational needs and learning style of learners. Comparative analysis of the components in a traditional curriculum and a curriculum created within the framework of universal training design has been made. The possibilities for the implementation of the Universal Design for Learning, in accordance with the current Ordinance on inclusive education from 2017 in Bulgaria, are analyzed.

Keywords: Universal Design for Learning (UDL), inclusive education, pedagogical support

✉ **Dr. Evgeniya Topolska, Assoc. Prof.**

ORCID: 0000-0002-6878-4345

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo – Branch Vratza
Vratza, Bulgaria

E-mail: e.topolska@uni-vt.bg